

DOI : 10.33274/2079-4835-2023-26-1-50-56

УДК 811.112.2'373.46

Покулевська А. І.,
канд. філ. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: pokulevska@donnuet.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2531-0430>

Шишов Д. В.,
студент

e-mail: shyshov@donnuet.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ТА СКЛАДНОЩІ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ

Pokulevska A. I.,
PhD in Philological sciences,
Associate professor

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National
University of Economics and Trade, Kryvyi Rih,
Ukraine,
e-mail: pokulevska@donnuet.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2531-0430>
e-mail: shyshov@donnuet.edu.ua

Shyshov D. V.,
Student

PECULIARITIES OF THAT FLEXIBILITY OF THE GERMAN-UKRAINIAN TRANSLATION OF RELIGIOUS VOCABULARY

Мета. Дослідити основні перекладацькі стратегії структурно віддалених мов, а саме релігійної лексики німецької мови, а також проаналізувати особливості та складнощі її німецько-українського перекладу.

Методи. Вирішення поставлених завдань здійснювалось за допомогою використання таких методів, як аналіз та узагальнення наукової літератури з проблем перекладознавства; системний та компаративний аналіз та методика суцільної вибірки – для збору мовних фактів.

Результати. Досліджуючи особливості та труднощі, які виникають в процесі перекладу з німецької мови на українську, а особливо при роботі з релігійною лексикою, слід зазначити, що дослівний переклад часто буде не зрозумілий через відсутність або брак знань тієї чи іншої особливості культури Німеччини. Тому, щоб уникнути питань та непорозумінь, перекладач має знайти відповідник слова, метафори, прислів'я чи приказки або ж історії, яка буде викликати ті самі відчуття та думки, які реципієнт отримує під час читання оригінального тексту. Питання важливості контексту та особливості граматики німецької мови також впливають на якість перекладу. Отже, різниця німецької та української культури, а також релігій вимагає особливих навичок перекладача та володіння різними інструментами перекладу. Фрази з релігійним компонентом, релігійні терміни створюють додаткові складнощі при перекладі, адже часом дуже важко знайти відповідник в українській мові, тому комбінований переклад є найкращим вибором у цьому випадку. Проаналізувавши ряд релігійних термінів із тлумачного словника Duden, можна висновувати, що вплив латинської мови протягом століть на інші мови зумовив високу кількість еквівалентів релігійних понять в українській та німецькій мовах. Тому у більшості випадків в процесі перекладу релігійної лексики застосовується саме вибір прямого аналогу та адаптоване транскрибування.

Ключові слова: перекладознавство, німецька мова, релігійна лексика.

Постановка проблеми. Німецька та українська мови належать до різних мовних родин, а також є представниками різних релігій та культур, що впливає на культурний аспект перекладу, викликає труднощі та вимагає певних знань від перекладача.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичну базу склали наукові праці таких вчених та науковців, як І. Собко, М. Вереш, О. Матузкова, О. Гринько, А. Ковтун тощо.

Мета статті – ослідити основні перекладацькі стратегії структурно віддалених мов, а саме релігійної лексики німецької мови, а також проаналізувати особливості та складнощі її німецько-українського перекладу.

Вирішення поставлених завдань здійснювалось за допомогою використання таких методів, як аналіз та узагальнення наукової літератури з проблем перекладознавства; системний та компаративний аналіз та для збору мовних фактів була використана методика суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. Протягом століть переклад грав значну роль у становленні культур, забезпеченні комунікації, налагодженні дипломатичних відносин, а також у розвитку різних напрямків освіти. У сучасному світі роль перекладів не тільки посилюється, а ще проникає у різні галузі суспільного життя. Починаючи з ХХ століття, а саме зі зростанням попиту на друковані матеріали, появою телебачення та згодом з початком процесу глобалізації переклад у різних формах укорінився у повсякденному житті. Поглинаючи інформацію, людина не завжди знає, що даний текст був перекладений з однієї мови на іншу. Таким чином за допомогою перекладу життя стає простішим, та руйнуються багато культурних бар'єрів.

Реалії сьогодення потребують того, щоб переклад став невід'ємною частиною життя пересічного громадянина. Проте звичайній людині для перекладання тексту з одної мови на іншу не потрібно мати висококваліфікованих навичок, а лише наявність будь-якого смартфона, або ж доступ до електронного перекладача. Вважати такий переклад якісним ніяк не можливо, адже автоматичний переклад не є професійним видом трансформування тексту. Фахівцю для ідеального результату потрібно знати не тільки основи перекладу, а й користуватись його різними видами, адже професійна трансформація тексту має чітко відповідати вимогам мови перекладу.

Кожна мова є певним кодом, тобто довільною характеристикою предметів та явищ дійсності за допомогою умовних знаків, тому багато вчених вживають замість терміну переклад – перекодування. Саме людина може при перекодуванні мови з багатьох варіантів обрати правильний, або ж трансформувати речення у свій варіант. Варто зазначити що, фаховий перекладач немає можливості відтворювати переклад повністю у довільній формі. Це можна пояснити на прикладі такого речення: «П'ять лікарів мали нагоду пройти практику, проте вирішили повернутись до рідного міста». Не залежно від мови, на яку буде здійснюватися переклад, перед експертом буде такий вибір:

1. Для лексем «практика», «нагода», «місто», «повертатись» зазвичай існує декілька відповідників, вибір яких залежить від контексту перекладу. Не можна сказати, що вибір слова для перекладу є вільний, адже він залежить від контексту, часового простору про який йдеться мова в тексті, а також структури речення. Часом для уникнення тавтології або подвійного заперечення, певне слово потрібно замінити його антонімом, але це не має впливати на основний зміст викладу.

2. Такі лексеми, як «п'ять» та «рідний» зазвичай не мають великого ряду відповідників або ж синонімів.

3. Говорячи про письмовий переклад, надзвичайно важливо за допомогою синтаксису та структури речення робити наголос на важливих деталях тексту, таким чином перекладач виділяє основну думку на яку читач має звернути увагу. Виконуючий усний переклад наголос на ключових словах робиться за допомогою інтонації.

4. Вимоги письмового перекладу набагато вище ніж усного, тому й відповідники слів мають бути підібрані більш якісно. Більш того, усний переклад не завжди потребує дослівного

перекладу, тому фахівець має право застосовувати скорочений переклад, тобто користуватись навичками компресії.

5. Стиль, мета, призначення тексту також впливають на методи перекладу. Важливим є те, з якого тексту взята фраза та на якого читача орієнтується автор. Якщо ж текст офіційно-діловий, то лексика має бути підібрана відповідно. Проблеми виникають, якщо текст, або речення містить в собі фразеологічні лексеми, або ж потребує використання рими. При перекладі фразеології дослівний переклад не може бути використаний, тому що фраза втратить свій сенс, тому виникає потреба у пошуку фразеологізму-еквіваленту. Працюючи з текстом де міститься рима, допускається заміна лексеми для придання милозвучності або ж збереженні рими, проте заміна не має впливати на виклад основного матеріалу.

Окрім того, кожен перекладач має свій стиль, що означає використання найбільш зручних для нього методів.

Проблеми перекладу безпосередньо пов'язані з розрізненням його етапів, яких зазвичай є два: перший етап – сприйняття тексту, а другий – його відтворення. Найбільш дослідженим є етап відтворення, тобто безпосередньо переклад та конкретні методики за допомогою яких він здійснюється. Саме переклад можна охарактеризувати, як процес перетворення тексту з однієї мови на текст іншої, при цьому має бути збережений план змісту. Для виконання адекватного перекладу, ми маємо визначити мінімальну одиницю перекладу, яка є одиницею перекладацької еквівалентності. Варто зазначити, що поняття одиниці перекладу є неоднозначним, а також не регламентується її зміст. При перекладі одного і того ж самого тексту, експерти можуть визначати різні одиниці, при тому що загальний зміст буде відтворено.

У сучасному перекладознавстві існує декілька різних теорій на виявлення одиниць перекладу. Згідно першого способу одиницею перекладу вважається певний відрізок тексту, який виступає в якості самостійного об'єкту. Зазвичай такий підхід використовується при усному перекладі, та мінімальною одиницею вважається речення. Розглядаючи другий спосіб, то фахівець має орієнтуватись на текст перекладу, а одиниця перекладу є визначений спеціалістом набір лексем мови оригіналу, який можна співвідносити до граматичних категорій мови перекладу. Третій спосіб фокусується тільки на змісті оригіналу та найважливішим кроком є аналіз самого тексту та його мети. Четвертий спосіб виокремлення одиниць перекладу також базується на повному аналізі тексту, проте основним принципом є семантична єдність. На сьогоднішній день, даний метод є найбільш популярним, адже одиницею такого тексту може бути навіть лексема та в залежності від рівня, до якого відноситься одиниця перекладу, можна розрізнити переклад на рівні фонем, слів тощо.

Загальновідомим фактом є те, що переклад на рівні фонем представляє собою зазвичай підбір близьких по артикуляції та звучанню фонем мови перекладу. Такий вид перекладу має назву перекладацька транскрипція. Якщо лексема містить у собі дві морфеми, то переклад кожної морфеми може бути здійснений окремо. Найчастіше одиницею перекладу виступає слово, тоді переклад може бути виконаний пошуком відповідників кожного слова.

Проблематика перекладу стосується не лише теоретичних, а й граматичних питань, які впливають на якість та адекватність перекладу. Деякі науковці притримуються думки, що добре володіючи граматику не може виникати питань при перекладі. Проте існують дослідження, які зазначають, що кожна мова має свій граматичний устрій, який впливає на логічні зв'язки та загальне сприйняття світу носія мови. При вивченні мови студент завжди порівнює граматику своєї з іноземною, таким чином завдяки пошуку спільного та відмінного будується розуміння структури іноземної мови.

Як відомо, у мовах можуть міститись й відмінні риси, при перекладі яких може постати питання вибору методів перекладу для відображення саме цієї граматичної структури. Для передачі невизначеності предмету, у німецькій мові використовується неозначений артикль *ein/e* точного відповідника якому немає в українській мові. При перекладі на українську мову неозначений артикль *ein/e* можна замінити методом компенсації, підбравши необхідне за контекстом слово.

Питання важливості контексту також впливає на якість перекладу, адже в даному значенні контекст виступає в якості лексичного оточення слова або виразу та більш того надає йому нові відтінки та значення. Професійний перекладач розуміє, що вибір підходящого еквіваленту є не менш важливим ніж граматично правильна будова слова. «Контекст – у вузькому розумінні контекст – це мовне оточення; у широкому – контекстом є комунікативно релевантні обставини комунікативної ситуації, у яких відбувається спілкування» [5, с. 481]. Вузький контекст в свою чергу поділяється на синтаксичний (конструкція в якій вживається дане слово) та лексичний (набір слів або стійких виразів). Широкий контекст розглядається через призму загального тексту або ж абзацу. Важливість поняття контексту у темі перекладознавства простежується у випадках, коли потрібно уникнути двозначності та надати повну інформацію реципієнту. В загалом, у процесі перекладу достатнім є лише урахування синтаксичного контексту, наприклад дієслово *zupacken* може бути перекладено на українську мову у значенні «упаковувати щось» або ж «енергійно взятися за щось», при цьому вибір коректного значення буде цілком залежати від синтаксичного контексту. Проте частіше вибір еквіваленту відбувається з урахуванням тільки лінгвістичного контексту.

При перекладі з німецької мови на українську зміна конструкції речення зазвичай зумовлена граматичними причинами, наприклад, через прямий або зворотній порядок слів в німецькому реченні. В процесі перекладу часто можна простежити, що через декодування складних слів німецької мови речення буде виглядати набагато довшим. Наприклад, прикметник *hilfsbereit* перекладається декількома словами в українській – «готовий прийти на допомогу».

У теорії практики перекладу термін «перекладацької стратегії» існує доволі довгий час та включає в себе порядок та сутність дій, які перекладач має виконати при перекладі певного тексту. Часто плутають поняття «дії перекладача» та «перекладацька стратегія», тому вкрай важливо розмежувати ці два поняття. Під «діями перекладача» мається на увазі сукупність усіх можливих дій відносно перекладу, а згідно визначення О. Михайленка перекладацька стратегія представляє собою «програму перекладацьких дій, метод виконання перекладацького завдання, що полягає в адекватній передачі з іноземної мови на мову перекладу комунікативної інтенції відправника, з урахуванням культурологічних та особистісних особливостей оратора» [4, с. 148-154]. Існують також відмінності у алгоритмі стратегій перекладу з іноземної мови на іноземну. Важливим є те, що при перекладі на іноземну мову, коли перекладач має труднощі з пошуком еквіваленту із тієї причини, що він не володіє мовною системою чужої мови в повній мірі, йому приходится перефразувати думку на мові оригіналу, щоб облегшити пошук еквіваленту. Отже, перекладацька стратегія – це усвідомлено обраний перекладачем алгоритм дій при перекладі певного тексту. Цікавим є те, що незалежно від складності, стилю, особливостей тексту, перекладач зазвичай керується однією універсальною саме для нього стратегією. Таким чином, конкретний текст може бути перекладений кожним перекладачем у своїй особливій, унікальній формі, при цьому зміст та контекст будуть збережені.

Мова відображає та ідентифікує побут, культуру, особливості кожного народу, тому при перекладі з однієї мови на іншу, перекладач звертає увагу не тільки на граматичні, лексичні та синтаксичні питання мовлення, а й на коректне трансліювання культурних особливостей. Кожен народ належить певній релігії, яка в свою чергу впливає на повсякденне життя, традиції та мовну культуру. В побутових розмовах часто можна зустріти приклади з релігійних історій, чи то Коран або Біблія. Релігійні терміни також стають невід'ємною складовою діалогів пересічних громадян.

Релігійну лексику можна умовно поділити на три групи: 1) загально релігійна, яка включає слова, що позначають поняття, властиві всім монотеїстичним релігій (Бог, душа, праведність, молитва та ін.); 2) слова, що позначають поняття, властиві всім основним християнським конфесіям (Свята Трійця, Святий Дух, Спаситель, апостол, Євангеліє, Церква, сповідь та ін.) та 3) слова, що властиві окремим християнським конфесіям (наприклад,

найменування священнослужителів або богослужінь, частин храму тощо). За визначенням М. Вереш у християнсько-богословській термінології найбільш плідними словотвірними компонентами виступають одиниці *der Gott* (52 композити) та *die Kirche* (87 одиниць). Вони зустрічаються у значній кількості композитів: *das Gottesvolk* (народ божий), *das Gottesgericht* (суд божий), *das Gotteskind* (дитя боже), *der Gottessohn* (Син Божий), *die Gottesverehrung* (божий досвід), *der Gottessucher* (той, хто шукає Бога), *der Kirchtag* (день церкви), *das Kirchengesetz* (церковний закон), *das Kirchengebot* (церковна заповідь), *die Kirchweihe* (посвячення церкви), *das Kirchenjahr* (церковний рік) [2, с. 223].

Наведемо ряд релігійних термінів та понять із тлумачного словника Duden [6]:

die Religion – релігія

die Bibel – Біблія *адаптоване транскодування похожее звучание*

biblisch – біблійський

der Glaube – віра

der Gott – Бог

die Seele – душа

der Geist – дух

der Sünde – гріх

das Gute – добро

das Böse – зло

heilig – святий

das Christentum – християнство

der Katholizismus – католицизм

der Protestantismus – протестантизм

der Judaismus – іудаїзм

der Hinduismus – індуїзм

der Moslem – мусульманин

der Agnostizismus – гностицизм

der Atheist – атеїст

das Kreuz – розп'яття

das Fegefeuer – чистилище

der Klerus – духовенство

der Prophet – пророк

der Heiligenschein – німб

die Verweserin der Kirche – хоронителька церкви

Werk Gottes – Божа справа

der Kirchgänger – парафіянин

kirchlich – церковний

katholische Kirche – католицька церква

orthodoxe Kirche – православна церква

katholisches Kirchenrecht – католицьке церковне право

die Theologie – теологія

das Kloster – монастир

der Mönch – чернець

der Priester – священник

der Pilgrim – паломник

Особливість перекладу німецької релігійної лексики полягає у тому, що у більшості випадків застосоване адаптоване транскодування, наприклад: *die Bibel* – Біблія, *das Christentum* – християнство, *die Theologie* – теологія тощо. Також часто німецька релігійна термінологія перекладається прямими відповідниками, що зумовлено високою кількістю еквівалентів релігійних понять в українській та німецькій мовах. Наприклад, такі слова як *der Mönch* – чернець, *der Priester* – священник, *der Pilger* – паломник тощо. Це пов'язано з тим, що

протягом століть латинська мова була мовою католицької церкви. І через це, починаючи з IV століття, німецька мова отримала багато запозичень з латини саме церковно-релігійного характеру. Так, *die Kathedrale* < латин. *cathedralis* (кафедральний собор), *der Episkopat* < латин. *episcopatus* (єпископат), *das Kyrieleeison* < гр. *kyrios eleein* (Боже змилюєшся) [3, с. 112]. Є випадки, коли були застосовані різні перекладацькі трансформації, а саме – калькування, наприклад, *die Verweserin der Kirche* – *хоронителька церкви*.

Висновки. Передача інформації в рамках однієї мови здійснюється за допомогою коду, а переклад є перекодуванням тексту. Наразі переклад є одним з інструментів повсякденного життя, яким користується майже кожна людина. Однак для виконання адекватного та зрозумілого перекладу потрібно мати не лише ґрунтовні знання в обох мовах, а й ще вміло користуватись перекладацькими стратегіями. Формування даних стратегій базується на особливостях та труднощах перекладу кожної окремої мови. Основною особливістю перекладання з німецької на українську мову є часто повна або часткова заміна конструкції речення. Такі зміни у структурі речення мають на меті врегулювати речення відповідно до норм мови перекладу.

Головні проблеми, що виникають в процесі перекладу не тривіальні, адже вони напругу пов'язані зі сприйняттям та відтворенням тексту. Тобто, якість перекладу напругу залежить від кваліфікації та професійного володіння мовою перекладачем. Не варто зневажати такими проблемами граматики, синтаксису, а також стилісти, адже без правильного узгодження всіх компонентів сприйняття тексту неможливе. Перекладачеві варто озброїтись своєю власною стратегією перекладу, тобто своїм унікальним методом.

Список літератури:

1. Вереш М. Т. Лексичні особливості німецької фахової мови теології у давньоверхньонімецький та середньовісньонімецький періоди. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2011. Вип. 9. С. 83-89.
2. Вереш М. Т. Структурні особливості німецьких християнсько-богословських термінів-комполітів. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Випуск 43(1). С. 219-226.
3. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
4. Михайленко О. Поняття «перекладацькі стратегії» як складова стратегічної компетенції. *Педагогічні науки*. Випуск 121. 2014. С. 148-154.
5. Пришляк В. Ситуативний контекст як параметр спілкування. *Наукові записки КДПУ ім. Веніченка*. Випуск 96 (1). С. 480-484.
6. Duden Deutsches Universalwörterbuch. 4., neu bearb. u erw. Aufl. Mannheim etc.: Dudenverl., 2001. 1892 S.

References:

1. Veresh, M. T. (2011). *Leksychni osoblyvosti nimetskoï fakhovoï movy teolohii u davnoverkhnonimetskyi ta serednoverkhnonimetskyi periody* [Lexical features of the German specialized language of theology in the Old High German and Middle High German periods]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii* [Modern research on foreign philology], issue 9, pp. 83-89.
2. Veresh, M. T. (2013). *Strukturni osoblyvosti nimetskykh khrystyiansko-bohoslovskykh terminiv-kompozitiv* [Structural features of German Christian-theological composite terms]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu* [Linguistic and conceptual pictures of the world], issue 43(1), pp. 219-226.
3. Diakov, A. S. (2000). *Osnovy terminotvorennia: Semantychni ta sotsiolinhvistychni aspekty* [Basics of term formation: Semantic and sociolinguistic aspects.]. Kyiv, KM Academia Publ., 218 p.

4. Mykhailenko, O. (2014). *Poniattia «perekladatski stratehii» yak skladova stratehichnoi kompetentsii* [The concept of "translation strategy" as a warehouse of strategic competence]. *Pedahohichni nauky* [Pedagogical sciences], issue 121, pp. 148-154.
5. Pryshliak, V. (2011). *Sytuatyvnyi kontekst yak parametr spilkuvannia* [Situational context as a query parameter]. *Naukovi zapysky KDPU im. V. Vynnychenka* [Scientific notes of V. Vynnychenko KSPU], issue 96 (1), pp. 480-484.
6. Duden Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim, Dudenverl Publ., 2001, 1892 p.

Objective. *The objective of the article is to investigate the main translation strategies of structurally distant languages, namely the religious vocabulary of the German language, as well as to analyze the peculiarities and complexities of its German-Ukrainian translation.*

Methods. *Solving the set tasks is carried out using such methods as analysis and generalization of scientific literature on the problems of translation studies; system and comparative analysis, and the continuous sampling technique is applied to collect language facts.*

Results. *Studying the peculiarities and difficulties that arise in the process of translation from German to Ukrainian, and especially when working with religious vocabulary, it should be noted that a literal translation will often be incomprehensible due to the absence or lack of knowledge of one or another feature of German culture. Therefore, in order to avoid questions and misunderstandings, the translator must find an equivalent word, metaphor, proverb or saying, or a story that will evoke the same feelings and thoughts that the recipient receives when reading the original text. Issues of the importance of context and the peculiarities of German grammar also affect the quality of the translation. Therefore, the difference between German and Ukrainian culture, as well as religions, requires special skills of the translator and mastery of various translation tools. Phrases with a religious component, religious terms create additional difficulties in the process of translation, because sometimes it is very difficult to find an equivalent in the Ukrainian language, so a comprehensive translation is the best choice in this case. Having analyzed a number of religious terms from Duden explanatory dictionary, it can be concluded that the influence of the Latin language over the centuries on other languages caused a high number of equivalents of religious concepts in the Ukrainian and German languages. Therefore, in most cases, the selection of a direct analogue and adaptive transcoding is used in the process of translating religious vocabulary.*

Key words: *translation studies, German language, religious vocabulary.*

Дата надходження рукопису 26.04.2023